DIVERSIFIKATSIYALASH SHAROITIDA ISHLAB CHIQARISH KORXONALARINI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Muallif: **Kenjayeva NIgina Baxtiyor qizi**
Tashkilot: Shahrisabz Davlat pedagogika instituti
E-mail: niginakenzaeva550@icluod.com
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23172030

Annotatsiya

Mazkur tezisda diversifikatsiyalash sharoitida ishlab chiqarish korxonalarini boshqarish tizimini takomillashtirishning nazariy, uslubiy va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Ishlab chiqarish korxonalarining mahsulot assortimentini kengaytirishi, yangi bozor segmentlariga kirishi, ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanishi va iqtisodiy risklarni kamaytirishi boshqaruv tizimiga qo‘yiladigan talablarni sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. Tadqiqotda diversifikatsiya jarayonlarining korxona boshqaruviga ta’siri, strategik boshqaruv, resurslarni taqsimlash, innovatsion rivojlanish, raqamlashtirish va risklarni boshqarish masalalari yoritilgan. O‘zbekiston sanoatining so‘nggi statistik ko‘rsatkichlari asosida ishlab chiqarish korxonalarining rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida diversifikatsiyalash sharoitida ishlab chiqarish korxonalarini boshqarishning takomillashtirilgan tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: diversifikatsiya, ishlab chiqarish korxonasi, boshqaruv tizimi, strategik boshqaruv, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, resurslar, innovatsiya, raqamlashtirish, risklarni boshqarish, raqobatbardoshlik.

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyotda ishlab chiqarish korxonalarining barqaror rivojlanishi ularning tashqi va ichki muhitdagi o‘zgarishlarga tez moslasha olish qobiliyatiga bevosita bog‘liq. Bozor talabining o‘zgarishi, raqobatning kuchayishi, texnologik yangilanish, xomashyo va energiya resurslari narxlarining o‘zgarishi hamda iste’molchilarning ehtiyojlari tarkibining kengayishi korxonalarni ishlab chiqarish faoliyatini qayta tashkil etishga undamoqda.

Bunday sharoitda diversifikatsiya korxonalarning barqaror rivojlanishini ta’minlash, daromad manbalarini kengaytirish, mavjud ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanish va ayrim bozor xatarlarini kamaytirishning muhim strategik vositalaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston sanoatida ham ishlab chiqarish hajmining o‘sishi va korxonalar sonining ko‘payishi ushbu masalaning dolzarbligini oshirmoqda. Milliy statistika qo‘mitasining dastlabki ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda mamlakatda **1,1 kvadrillion so‘mlik sanoat mahsuloti** ishlab chiqarilgan bo‘lib, bu 2024-yilga nisbatan 6,8 foizga ko‘pdir. 2026-yil 1-yanvar holatiga respublikada 59,8 mingta faol sanoat korxonasi faoliyat yuritgan.

Bundan tashqari, 2024-yilda sanoat ishlab chiqarishining umumiy hajmi 880 198,5 mlrd so‘mni tashkil qilgan. Shundan 745 094,4 mlrd so‘m ishlab chiqarish sanoatiga to‘g‘ri kelgan.

Mazkur ko‘rsatkichlar ishlab chiqarish korxonalarining iqtisodiyotdagi o‘rnini ko‘rsatish bilan birga, ularning faoliyatini samarali boshqarish, mahsulot va bozorlarni diversifikatsiya qilish hamda boshqaruv qarorlarini takomillashtirish zaruratini ham ko‘rsatadi.

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari. Tadqiqotning asosiy maqsadi diversifikatsiyalash sharoitida ishlab chiqarish korxonalarini boshqarish tizimining nazariy va uslubiy asoslarini takomillashtirish hamda korxona faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- ishlab chiqarish korxonalarini diversifikatsiyalashning nazariy asoslarini o‘rganish;
- diversifikatsiyaning asosiy shakl va yo‘nalishlarini tizimlashtirish;
- diversifikatsiyalash sharoitida boshqaruv tizimining o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash;
- O‘zbekiston ishlab chiqarish korxonalarining rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish;
- korxonalarning diversifikatsiya darajasini baholash ko‘rsatkichlarini shakllantirish;
- boshqaruv samaradorligiga ta’sir qiluvchi omillarni aniqlash;
- ishlab chiqarish korxonalarida resurslardan foydalanish samaradorligini baholash;
- diversifikatsiya sharoitida strategik boshqaruv modelini ishlab chiqish;
- resurslarni diversifikatsiyalangan faoliyat yo‘nalishlari bo‘yicha optimal taqsimlash mexanizmini taklif etish;
- boshqaruv samaradorligini oshirishga qaratilgan tashkiliy-iqtisodiy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik tahlil, iqtisodiy-matematik modellashtirish, korrelyatsion va regressiya tahlili, ekspert baholash, SWOT-tahlil hamda ko‘rsatkichlar tizimi asosida kompleks baholash usullaridan foydalanish taklif etiladi.

Tadqiqotning axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining rasmiy ma’lumotlari, sanoat korxonalarining moliyaviy va ishlab chiqarish hisobotlari, ilmiy adabiyotlar hamda tegishli normativ-huquqiy hujjatlar tashkil etadi.

Milliy statistika qo‘mitasining ma’lumotlar bazasida sanoat ishlab chiqarishi bo‘yicha yillik va oylik ko‘rsatkichlar, faoliyat turlari kesimidagi ma’lumotlar hamda jismoniy hajm indekslari muntazam e’lon qilinadi.

O‘zbekistonda sanoat ishlab chiqarishining rivojlanish tendensiyalari

Quyidagi ma’lumotlar sanoat ishlab chiqarishining uzoq muddatli o‘sishini ko‘rsatadi:

Yil	Sanoat ishlab chiqarishi, mlrd so`m
2020	368 740,2
2021	456 056,1
2022	553 235,0
2023	658 991,7
2024	880 198,5

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi.

Mazkur ma’lumotlardan ko‘rinadiki, 2020–2024-yillarda sanoat ishlab chiqarishining nominal hajmi sezilarli darajada oshgan. 2024-yilda ishlab chiqarish sanoati 745 094,4 mlrd so‘mlik hajm bilan sanoat ishlab chiqarishining eng katta qismini tashkil etgan.Ishlab chiqarish sanoatining jismoniy hajm indeksi

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

ham 2024-yilda 107,0 %ni tashkil etgan, ya'ni oldingi yilga nisbatan real ishlab chiqarish hajmida o'sish kuzatilgan.

Diversifikatsiya korxona faoliyatining faqat ishlab chiqarish yo'nalishini o'zgartiribgina qolmay, balki boshqaruv tizimining barcha funksional elementlariga ta'sir ko'rsatadi.

Korxonaning diversifikatsiya darajasini baholash uchun mahsulotlar bo'yicha tushum tarkibidan foydalanish mumkin.

Bunda Herfindahl–Hirschman indeksiga asoslangan yondashuvdan foydalanish mumkin:

$H = \Sigma S_i^2$

bu yerda:

S_i — i-mahsulot yoki faoliyat yo'nalishining korxona umumiy tushumidagi ulushi;

H — daromadlarning konsentratsiya darajasi.

Indeks qiymatining yuqoriligi daromadlarning ma'lum bir mahsulot yoki yo'nalishga yuqori darajada konsentratsiyalanganini bildiradi. Indeksning pasayishi esa faoliyatning nisbatan diversifikatsiyalanganligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, faqat bitta indeksdan foydalanish yetarli emas. Korxonaning diversifikatsiya darajasini baholashda:

* mahsulotlar soni;
* yangi mahsulotlarning tushumdagi ulushi;
* yangi bozorlarning ulushi;
* eksport ulushi;
* yangi faoliyat yo'nalishlariga investitsiyalar;

O'zbekistonda sanoat siyosatida yuqori va o'rta texnologik mahsulotlarni rivojlantirish, hududlarning ixtisoslashuv va nisbiy ustunliklaridan foydalanish hamda sanoatni 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish masalalari ham belgilangan.

Bu esa ishlab chiqarish korxonalarini diversifikatsiyalash va ularning boshqaruv tizimini takomillashtirish masalasining amaliy ahamiyatini oshiradi.

Xulosa

Olib borilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqarish korxonalarining diversifikatsiyalash jarayoni ularning ishlab chiqarish va bozor imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, boshqaruv tizimiga ham yangi talablarni yuzaga keltiradi.

O'zbekistonda sanoat ishlab chiqarishining o'sib borayotgan hajmi va faol sanoat korxonalari sonining ko'payishi korxonalarning raqobatbardoshligini ta'minlash, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va boshqaruv tizimlarini takomillashtirish masalalarini dolzarb qiladi. 2025-yilda sanoat ishlab chiqarish hajmining 1,1 kvadrillion so'mga yetgani va 59,8 mingta faol sanoat korxonasining mavjudligi ushbu yo'nalishdagi boshqaruv qarorlarining iqtisodiy ahamiyatini ko'rsatadi.

Shu sababli diversifikatsiyalash sharoitida ishlab chiqarish korxonalarini boshqarish tizimini strategik rejalashtirish, resurslarni optimal taqsimlash, innovatsiyalar, raqamlashtirish, risklarni boshqarish va KPI monitoringini yagona tizimga birlashtirish asosida takomillashtirish maqsadga muvofiq.

Taklif etilgan boshqaruv modeli va tashkiliy-iqtisodiy mexanizm korxonalarga diversifikatsiya imkoniyatlarini tizimli baholash, istiqbolli faoliyat yo'nalishlarini tanlash, resurslardan samarali foydalanish va boshqaruv qarorlarining natijadorligini oshirish imkonini beradi.

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ansoff H.I. *Corporate Strategy*. McGraw-Hill.
2. Porter M.E. *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. Free Press.
3. Drucker P.F. *Management: Tasks, Responsibilities, Practices*. Harper & Row.
4. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. **Sanoat statistikasi bo‘yicha rasmiy ma’lumotlar**.
5. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. **2025-yil sanoat ishlab chiqarishi bo‘yicha ma’lumotlar**.
6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. **Sanoat ishlab chiqarishining faoliyat turlari bo‘yicha yillik ko‘rsatkichlari**.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining sanoat va hududiy iqtisodiy rivojlanishga oid normativ-huquqiy hujjatlari.

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.